

Bilgen Boyacıođlu Dündar, Ar. Gör.
İYTE Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarı: Seyfi Arkan (1904-1966)

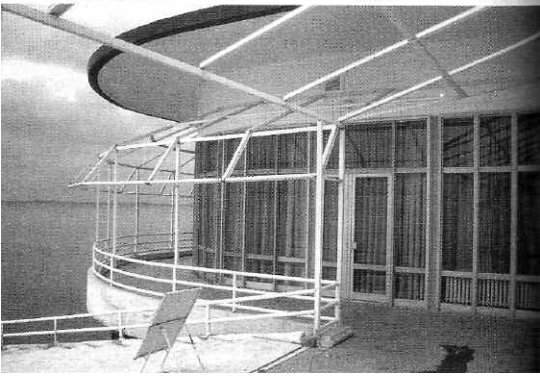
Seyfettin Nasih Arkan Cumhuriyet dönemi Türk modern mimarlığının önemli figürlerinden birisidir. Arkan yabancı mimarların yanı sıra dönemin mimarlığının büyük bir oranda belirleyicisi olan 1928 Devlet Güzel Sanatlar Akademisi mezunlarından. Burhan Arif, Sedat Hakkı Eldem, Şevki Balmumcu ve Zeki Sayar gibi isimlerden oluşan bu jenerasyon Türkiye’de modern mimarlığın gelişmesinde önemli payları olan mimarlardır. Burada adı geçen mimarların diğer bir özelliği de hepsinin Akademi’den mezun olduktan sonra yurtdışında eğitimlerine devam etmeleridir. Seyfi Arkan da 1928’de Akademi’den Vedat Tek stüdyosundan mezun olduktan sonra Berlin’e gitmiş, 1930 ile 1933 yılları arasında Charlottenburg Technical University ve Berlin’deki Prussian Academy of Arts’da Hans Poelzig ile çalışmıştır. Berlin’de geçirmiş olduğu bu süreç Arkan için Poelzig’in farklı bir eğitim sistemini deneyimlemesi ve merkez Avrupasındaki modern mimarlığın dönüşümüne tanık olması açısından, kendi mimarlık tavrını oluşturmada önemli bir zaman aralığı olmuştur. Bu dönemde Almanya’da yapmış olduğu özellikle konut çalışmaları, Türkiye’deki çalışmalarına temel oluşturmuştur.¹ Türkiye’ye 1933 yılında dönmüş ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde şehircilik kürsüsünde öğretim üyeliği görevine başlamıştır. 1933 yılından 1956 yılına kadar geçen süreçte nitelikli ve farklı işlemlere cevap veren ürünler veren ve dolayısıyla mimarlık pratiği açısından aktif bir rol oynayan Arkan’ın mimarlık eğitiminde de önemli bir rol üstlenmesi onun Cumhuriyet dönemi Türk mimarlık ortamında ne kadar önemli bir figür olduğu nu bize göstermektedir.

Bütün bunlara rağmen Arkan’ın çok fazla bilinmiyor olmasının veya en azından mimarlık tarihinde Sedat Hakkı Eldem kadar yer edinmemesinin sebepleri çok farklı olabilir. Özellikle 1933-1940 yılları arasında “devlet mimarı” veya Ali Cengiz-

kan’ın deyimiyle “resmi ideolojinin mimarı”² ünvanını alarak, bir başka deyişle siyasi otoriteyi arkasına alarak üretim yapan bir mimarın bu kadar geri planda kalması, bırakılması ve onun mimarlığının bilgisinin günümüze taşınmamış olması araştırılması gereken bir konudur. Metinsel üretiminin olmaması veya var ise de günümüze ulaşmamış olması, özel hayatında yaşamış olduğu kişisel problemler,³ 1940 yılından sonra mimarlık ortamında Sedat Hakkı Eldem’in ve Milli Mimarlık’ın baskın bir hale gelmiş olması ve genç yaşta hayata veda etmesi sebeplerden bazıları olabilir. Bu metin Arkan’ın mimarlık tarihyazımı metinlerinde nasıl ele alındığını çok genel olarak araştırdıktan sonra, onun mimarlığının bilgisinin günümüze ulaşmamasının bir sebebini de tarihyazımı alanında arayacaktır.

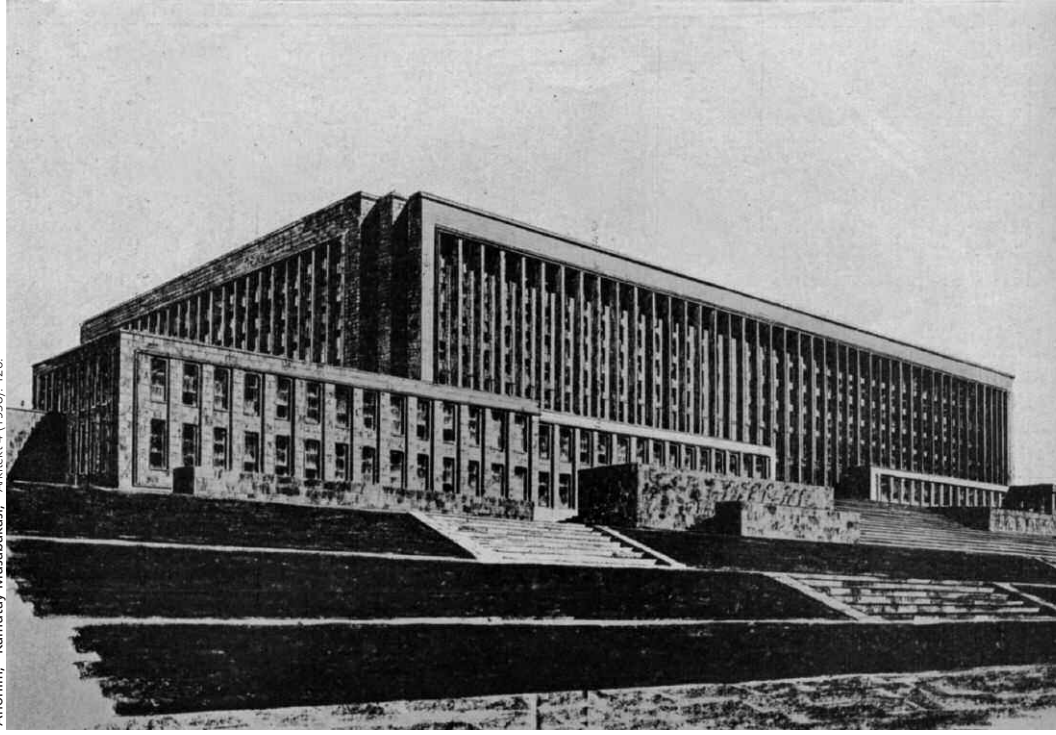
Erken Cumhuriyet dönemi Türk mimarlığı bugüne kadar mimarlığın kendi alanı içinden ve mimarlığın kavramlarından çok, ulus-devlet anlayışının ülkemizde yaratmış olduğu değişimler ve bu değişimin ürünü olan kavramlarla okunmuştur. Bu kavramlar da genel olarak Dođu-Batı, eski-yeni, ileri-geri gibi uzlaşmaz ikilemler şeklinde ortaya çıkmıştır. Halbuki, Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan bu süreçte kültürel pratikler bu tür ayrımlar yerine, daha çok kendi değerlerimizin ve modernitenin getirmiş olduğu evrensel değerlerin uzlaştığı bir sentez arayışı içindedirler.⁴ Kabul edilmelidir ki, kültürel pratikler o dönemde yeniyi temsil etmesi, yeni bir yaşam biçimi önermesi, devletin gücünü ortaya koyması anlamında araçsal olarak kullanılmıştır;⁵ fakat sadece bu ürünlere bakmak veya dönemin tüm ürünlerine bu araçsallık bağlamında bakmak, ürünler arasındaki farkı ortaya koyabileceğimiz kavramsal araçları elimizden almaktadır. Özellikle 1960-1980 arası üretilen mimarlık tarihi metinleri ulus-devletin bize vermiş olduğu kavramlar ile dönem mimarlığı-

Bozdoğan, Sibel. Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimarî Kültür. İstanbul: Metis Yayınları, 2002: 144.

Florya Köşkü

Anonim, "Kamutay Müsabakası," *Akıtekt 4* (1938): 126.

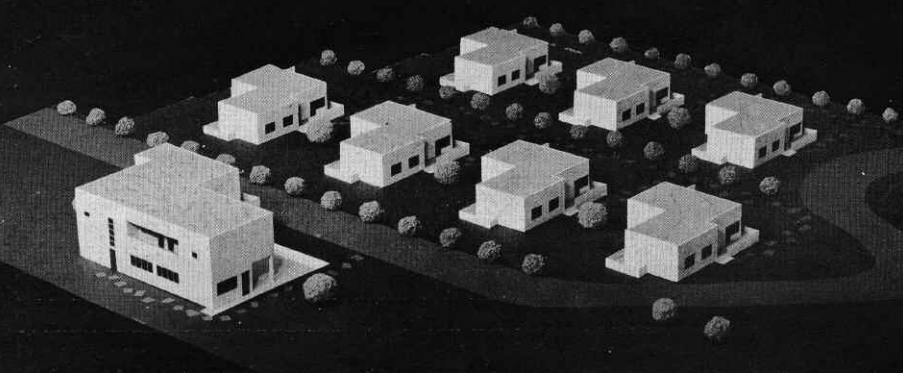
Kamutay Yarışması

ğini okumaktadırlar. Dolayısıyla mimarlar ve ürünleri arasındaki ayrımları ortaya koymaktan ve dönemin mimarlığını çelişkiler, karmaşıklıklar, devamlılıklar bağlamında okumaktan çok; kırılmalar, homojenlikler ve periyotlar üzerinden dönemi yeniden kurmaktadır. Bülent Özer'in "Rejyonalizm, Üniversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme" (1961), Metin Sözen ve Mete Tapan'ın "50 Yılın Türk Mimarisi" (1976), Metin Sözen'in "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)" (1984) ve Üstün Alsaç'ın "Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi" (1976) metinlerinde Arkan'ın mimarlığı genel olarak yüzünü tamamıyla Batı'ya çevirmiş ve formal anlamda da "Uluslararası Stil"e referans veren bir mimarlık olarak değerlendirilmiştir.

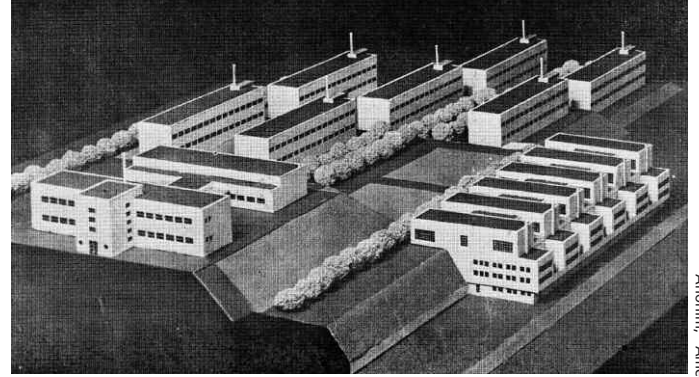
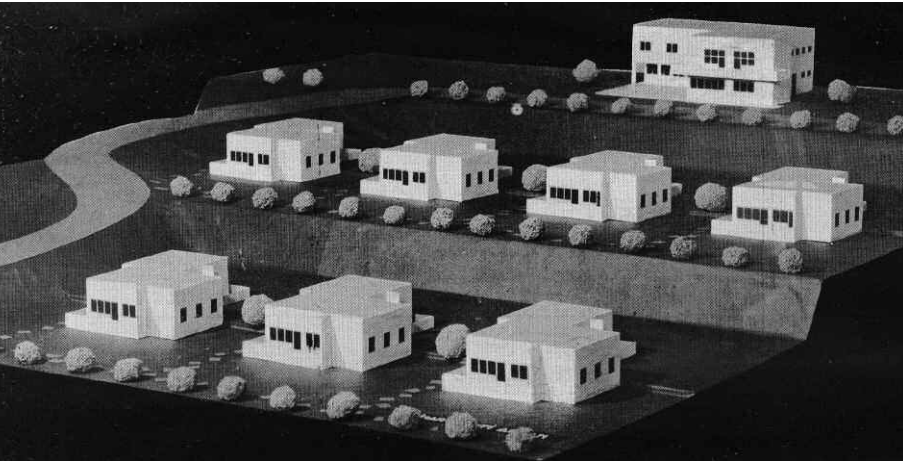
Arkan'ın sadece Kozlu Kömür-İş ve Zonguldak Türk-İş İşçi Konutları ile Ankaradaki bir villasını örnek olarak veren Bülent Özer, Kömür-İş ve Türk-İş İşçi Sitelerini Zonguldak gibi önemli bir endüstri bölgesinde güncel bir probleme temas etmiş olması açısından ilgi çekici ve önemli bulur. Fakat bu yapı kompleksinin özgün olmadığını ve Türk mimarlığının başarısı olarak takdim edilmemesi gerekliliğini ima eder. Bunun sebebini de bu konutların "Kübizm" in Türkiye'deki uygulamasının bir örneği olduğu ve bu çerçevede onun çağdaş uluslararası örneklerle yönelen bir eklektisizmi ifade ettiği fikrine bağlar.⁶ Benzer bir şekilde Metin Sözen ve Mete Tapan da Arkan'ın mimarlığını "Batı'yı doğrudan doğruya tekrarlayan" bir mimarlık olarak değerlendirirler.⁷ Onun tutumunu bilimsel olmaması yönünde eleştirirler ve "Batı'daki uygulamaların dış görünüşlerindeki bazı mimari öğeleri kendi ürünlerinde gösterme amacı"⁸ olduğunu iddia ederler. Bu iki metinde de yazarların sadece formal okuma yaptıklarını ve Arkan'ın mimarlığının farkını ortaya koyma çabaları olmadığını görmekteyiz.

Metin Sözen on bir yıl sonra yazmış olduğu "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)" kitabında Arkan'ı sürekli yarışmalara katılan, dönemin yoğun üretiminde bulunan mimar ve şehircilerinin başında değerlendirir. Yapılarının bir bölümünde o dönem için ileri sayılabilecek denemelerde bulunduğunu ve değişik işlevli yapılarda bunu yansıtabildiğini söylemektedir.⁹ Üstün Alsaç da Arkan'ı "rasyonel-fonksiyoncu" mimarlık akımının Türkiye'deki önemli bir temsilcisi olarak görür. Arkan'ın bazı ürünlerinin daha sonraki mimarlık düşüncelerine zemin hazırlayıcı, bazılarının da günümüze kadar etkili olan özellik ve nitelikleriyle Türk mimarlık tarihi içindeki önemini vurgular.¹⁰

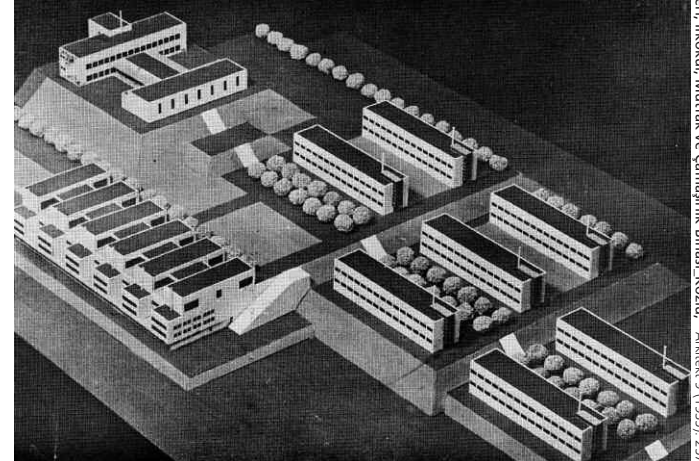
Seyfi Arkan'ın mimarlığı farklı açılardan olumsuz bir şekilde eleştirilse de, Türk mimarlık tarihi açısından önemli bir yerde konumlandırılıyor olsa da, Arkan'ın değerlendirilmesinde çok homojen bir tavrın sürdürüldüğünü görmekteyiz. Mimarlık tarihi metinlerinde onun sadece Uluslararası Stil'e referans veren Cumhurbaşkanlığı Köşkü ve Zonguldak Kömür-İş işçi konutları gibi yapılarından bahsedilmektedir. Arkan'ın mimarlığının farklı açılardan okunmasına olanak sağlayabilecek olan neo-klasik izler taşıyan yapılarının ismi dahi çok az metinde geçmektedir.¹¹ Bu değerlendirmeler aslında tarihyazımının kendi doğasında bulunan "seçicilik" ve söylemin tutarlılığı açısından "dışarda bırakma" bağlamında da düşünülebilir. Çemberlitaş Pa-las, Tahran Büyükelçilik Binası, İzmit Halkevi, Adana Halkevi binaları mimarlık tarihçilerinin Arkan'ın mimarlığını kurarken dışladıkları ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Sedat Hakkı Eldem'in mimarlığını sadece Milli Mimarlık çerçevesinde okumak ne kadar yanlış ve eksik ise, Seyfi Arkan'ın mimarlığını da sadece Uluslararası Stil bağlamında okumak o kadar yanlış ve eksiktir.

Kozlu Kömür - İş İşçi Evleri

Kozlu Amele Evleri

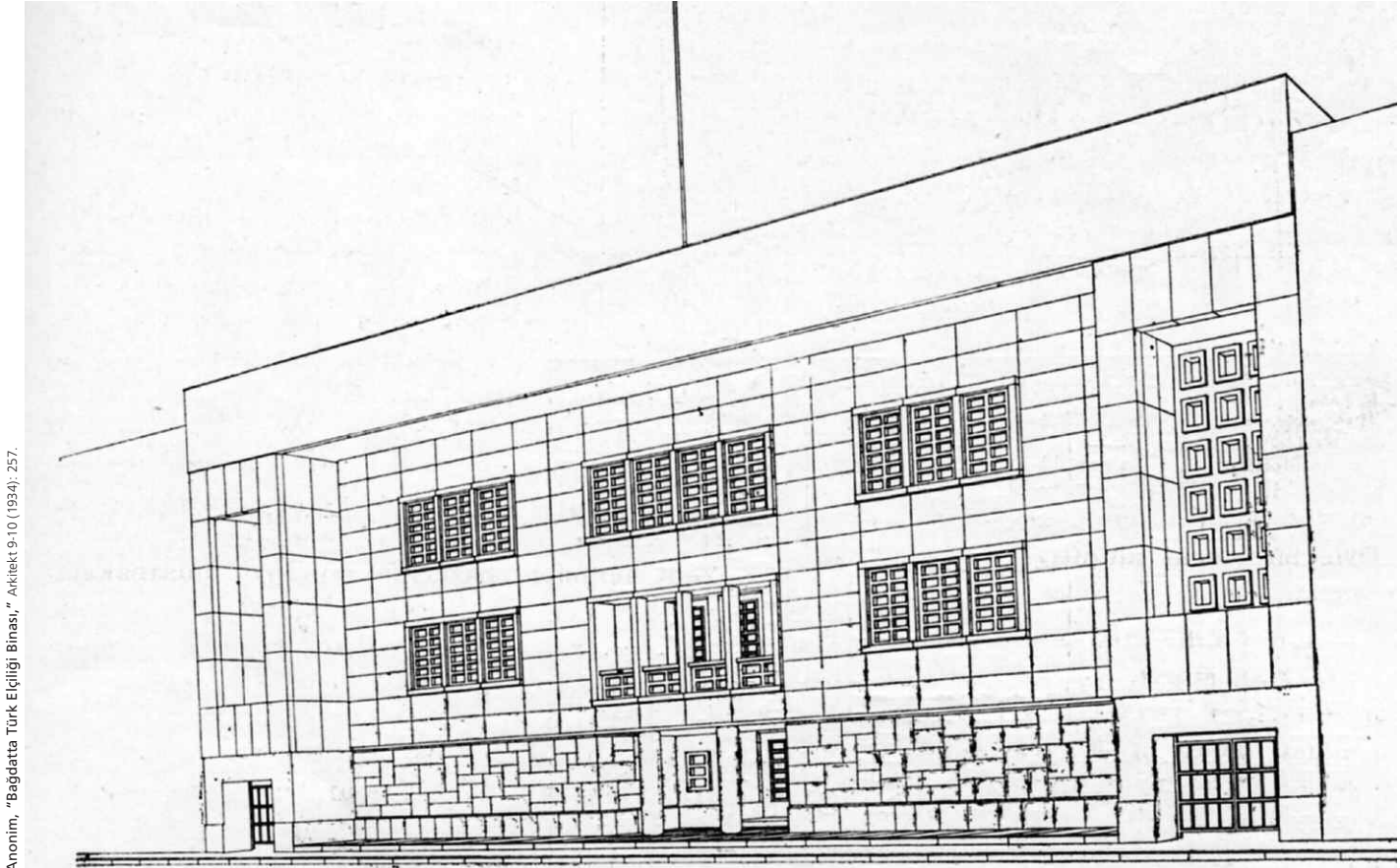

1990'dan günümüze kadar olan süreçte de Arkan'ın neo-klasik yapılarının analizini içeren metinlere çok rastlamamaktayız. Daha çok yine ulus-devlet anlatısının ön planda olduğu, fark olarak da dönemin kültürel bağlamını daha geniş bir şekilde ele alan ve dönemin ürünlerini tarif etmekten çok analiz etmeye başlayan çalışmalarla karşılaşmaktayız. Bu geçiş dönemi metinlerinden en önemlisi Sibel Bozdoğan'ın kitabı "Modernizm ve Ulusun İnşası"dır.¹² Bu kitabın Arkan'ın mimarlığı açısından önemli olan yönelimi Arkan'ın farklı tavırlarını birkaç ürün bağlamında da olsa ortaya koymasındır. Bozdoğan dönemin en üretken mimarlarından birisi olarak tanımladığı Arkan'ın 1937 yılında Kamutay (Büyük Millet Meclisi) yarışması için yapmış olduğu öneride neo-klasik yönelimini açıklamaktadır. Fakat enteresan olan nokta Arkan'ın bu tavrının Bozdoğan'ı şaşırtmış olmasıdır. Bozdoğan ifadelerinde şunu ima ediyor gibidir: Arkan gibi "Yeni Mimari'nin birçok kübik binasını tasarlamış olan modernist bir mimarın"¹³ böyle anıtsal ve simetrik bir binayı tasarlaması bugüne kadar yapılan sınıflandırmalar açısından çok mümkün değildi, çünkü Arkan Yeni Mimari'nin Türkiye'deki temsilcisiydi ve başka bir üretim tavrı gösteremezdi. Dolayısıyla 2000'li yıllarda dahi geçmişteki önyargılar üzerinden devam eden bir mimarlık tarihyazımının yapıldığını görmekteyiz.

Esra Akcan Arkan'ın mimarlığını tarihsel ve coğrafi bağlamda değerlendirmesi açısından diğer tarihçilerden farklılaşmaktadır. Akcan fikirlerin bir akış, geçiş ve dönüşüm içinde oldukları üzerine söylemini kurar. Ona göre saf bir evrensel mimarlık olmadığı gibi saf bir yerel mimarlık da yoktur. Bu yüzden Arkan'ın

mimarlığını "Uluslararası Stil" in ithal edilmiş hali olmaktan çok, Yeni Mimari'nin Türkiye'deki ilk çevirisinin (translation) gerçekleştiği mimarlık olarak tanımlar ve hatta Arkan'ın Türkiye'deki yabancı mimarlardan çok daha büyük bir istekle bu mimarlığı uyguladığını da iddia eder. Akcan'ın da aslında bakmış olduğu ürünler açısından Arkan'ı tek yönlü değerlendirdiğini söyleyebiliriz, fakat bakış açısı diğer tarihçilerden farklıdır ve Arkan'ın mimarlığının farkını ortaya koymak yönünde bir yazım metodu vardır. Bunu özellikle Arkan'ın yapılarını sadece formal anlamda değil mekansal anlamda da değerlendiriyor olmasından anlayabiliriz.¹⁴

Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi, özellikle 1960 ve 1980 arasında üretim yapmış olan mimarlık tarihçileri, mimarların ürünlerini birbirinden ayırabilecek kavramsal araçları geliştirmeden metinlerini kurmuşlardır. Seyfi Arkan da genel olarak bu yaklaşım biçiminin kurbanı olmuş ve 1930-1940 arasındaki geçiş dönemi olarak tanımlanan bir periyotta merkez Avrupa mimarlığına formal anlamda referans veren ürünler üreten bir mimar olarak tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bu tanımlamanın ve onun mimarlığının 1930 ile 1940 arasına sıkıştırılmış olmasının bir sebebi de dönemin tek mimarlık dergisi olan Arkipekt'e 1940 yılından sonra Arkan ile ilgili neredeyse hiç bir bilginin veya yapısının yayımlanmamış olması olabilir. 1940 ve 1956 arası, en az 1930 ve 1940 arasındaki üretim yoğunluğuna sahip olmasına rağmen, bu aralıktaki ürünleri bilinmemektedir. Bugün bu yapıların varlığını kendi yayımlamış olduğu bir kitapçıktan öğrenebiliyoruz.¹⁵ Fakat şu da bir gerçek ki, Ar-

Anonim, "Bağdat'ta Türk Elçiliği Binası," *Arktekt* 9-10 (1934): 257.

Diploma Projesi

kan'ın neo-klasik izler taşıyan yapıları 1930-1940 aralığına da denk gelmektedir.

Dolayısıyla Türk mimarlık tarihyazımındaki temel problem arşiv bilgisinin yetersizliğinden çok, o dönemi ve mimarların geliştirmiş oldukları tavırları anlamamıza yardımcı olacak farklı okuma biçimlerinin eksikliğidir. Mimarların kendi mimarlık serüvenlerinde farklı yaklaşımlar benimsemiş olabildiklerini; mimarlıklarının çelişkileri, heterojenlikleri, karmaşıklıkları içerdiğini kabul edip, ona göre bir okuma yöntemi geliştirmemiz gerekmektedir. Sınıflandırmalar, dışlamalar, periyotlaştırmalar yerine Arkan'ın o dönem içinde beslenme patikalarının ne olduğu araştırılmalıdır. Türkiye'de Vedat Tek'in öğrencisi olduğu zaman aralığında ve Berlin'de Hans Poelzig'in öğrencisi olduğu

dönemde ne tür bir mimarlık formasyonu edildiği, yurt dışında geçirmiş olduğu süreçte ne tür bir mimarlık deneyimi yaşadığı, Türkiye'de kimlerle etkileşim içinde olduğu, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalığı süresince ne tür projeler yaptırdığı ve ne tür bir formasyon uyguladığı onun mimarlığını anlamamızı sağlayacak verilerdir. Arkan'ın mimarlığını anlamamıza yardımcı olacak kavramsal araçları bulacağımız yer yine o dönemin mimarlık ve sanat ortamı ile onun kişisel mimarlık sürecidir. Yoksa sadece ulus-devlet anlayışının kavramlarıyla okuyacağımız bir mimarlık tarihi, bize mimarlıktan çok dönemin siyasi iradesinin kültür politikasını ve mimarlık anlayışını verebilir. Fakat bizim bugün artık büyük anlatılardan çok, mimarların ayırt edici özelliklerini ortaya koyabilecek okumalara ihtiyacımız vardır. ■

Dipnotlar:

1. Esra Akcan, "Ambiguities of Transparency and Privacy in Seyfi Arkan's Houses for the New Turkish Republic," *METU JFA* 22:2 (2005).
2. Ali Cengizkan, *Mücadele Konut ve Yerleşimleri: Çağa Yerleşmek 1*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004. s. 89.
3. "Profil: Seyfi Arkan (1904-1966) Bir Trajik Kişilik," *Arredamento Dekorasyon* (Mart, 1992): 84-99.
4. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sanat dergilerine (AR gibi) veya mimarlık dergisi *Arktekt*'e baktığımızda, eski-yeni ikileminin tartışıldığı metinlerden çok, sentezi yaratma yollarının arandığı metinlerle karşılaşmaktayız.
5. Mimarlığın araçsal kullanımının Halkevleri üzerinden tartışıldığı değerli bir çalışma için bkz. Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999; 2003).
6. Bülent Özer, *Rejyonizm ve Üniversalizm Üzerine Bir Deneme: Türk Modern Mimarlığı*, Phd, 1961, s. 61.
7. Metin Sözen, ve Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1973, s. 196.
8. Sözen, ve Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*, s. 196.
9. Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s. 176.
10. Üstün Alsaç, *Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi*, Trabzon: KTÜ, 1976, s. 30.
11. Sözen, ve Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*.
12. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
13. Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, s. 301.
14. Esra Akcan, *Modernity in Translation: Early Twentieth Century German-Turkish Exchanges in Land Settlement and Residential Culture*, yayınlanmamış doktora tezi, Columbia Üniversitesi, 2005. s. 266.
15. Seyfi Arkan, *Seyfi Arkan ve Eserleri 1933-1956*, İstanbul: Özel Yayın: 1957.